

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Крупкіної Тетяни В'ячеславівни

«Мовленнєві акти застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови

Проблема функціонування мови посідає центральну позицію на сучасному етапі розвитку лінгвістики, при цьому особлива роль відводиться комунікативно-функціональній парадигмі, пояснювальні принципи якої (діяльності, антропоцентризму і функціоналізму) характеризують головні орієнтири прагматичних досліджень і їх концептуально-методологічну єдність. Комунікативно-функціональна парадигма спирається на принцип діяльності і проголошує пріоритет чинників, що забезпечують успішне використання мови суб'єктом комунікативної діяльності для досягнення своїх цілей.

Цій парадигмі, як справедливо зауважував І.П. Сусов, наша наука зобов'язана визначенням фактора людини як суб'єкта діяльності в найширшому сенсі: спілкування, комунікативної і мовної діяльності, а мова розглядається як засіб функціонування суб'єкта відповідно до правил вживання мовних одиниць у ситуаціях комунікативно орієнтованої мовної поведінки. До даної наукової парадигми відноситься і теорія мовленнєвих актів, що стала в другій половині ХХ століття свого роду «ідеологією прагматики мови», в межах якої «категорія мовленнєвий акт ... претендувала на методологічну роль мінімальної одиниці спілкування» (Макаров 2003, с. 162)

Проблемі теорії мовленнєвих актів в цьому новому сенсі в сучасній лінгвістичній літературі присвячено значну кількість фундаментальних досліджень. Достатньо у цьому зв'язку назвати праці видатних зарубіжних та вітчизняних вчених Дж. Остіна, Дж. Серля, Д. Вандервекена, Д. Вундерліха, Г.П. Грайса, Н.Д. Арутюнової, Л.Р. Безуглої, І.М. Кобозевої, Г.Г. Почепцова, І.П. Сузова, І.С. Шевченко та багатьох інших.

Наразі у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці приділяється велика увага вивченню різноманітних мовленнєвих актів: погрози (А. Вежбицька),

директива (М.І. Гриценко, І.В. Капітонова), вибачення (Т.М. Буренко), промісива (М.В. Михайлова), експресива (Дж. Серль) тощо. Зустрічаються і поодинокі роботи, що присвячені проблемі мовленнєвого акту застереження (А.А. Козлова, К.А. Шугасва). Але і дотепер у прагмалінгвістиці відсутні детальні розробки стосовно визначення статусу мовленнєвого акту застереження. Отже, робота Тетяни В'ячеславівни Крупкіної є своєчасним відгуком на потреби сьогоденного мовознавства. Застереження є одним з облігаторних елементів спілкування, що забезпечує його успішний і безконфліктний перебіг.

Актуальність рецензованої дисертації визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних наукових розвідок у бік вивчення функціонального аспекту мовленнєвих одиниць, а також підсилюється тим фактом, що вона сприяє вирішенню вагомої наукової проблеми прагмалінгвістики – встановленню мовних проявів реалізації гібридних мовленнєвих актів у діалогічному дискурсі.

Беручи за відправну точку дослідження гібридність як основну характеристику мовленнєвого акту застереження (с. 49-58), дисертантка зосереджує увагу на вивченні кореляцій між його прагматичним та когнітивним аспектами під час ініціації діалогу. Робота Тетяни В'ячеславівни Крупкіної знаходиться у річищі актуальних досліджень сучасної лінгвістики і спрямована на глибинний аналіз вербальних механізмів функціонування мовленнєвих актів застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі.

Дисертантка ставить собі за **мету** виявлення прагмасемантичних та прагмадискурсивних характеристик застереження у німецькомовному діалогічному дискурсі, які демонструють його гібридну іллокутивну природу.

Об'єктом дослідження було обрано висловлення, що реалізують мовленнєві акти застереження у німецькомовному діалогічному дискурсі

Предметом дослідження виступали структурно-семантичні, лінгвопрагматичні і прагмадискурсивні характеристики гібридного мовленнєвого акту застереження.

Наукова новизна та теоретична значущість проведеної розвідки не викликають сумнівів. *Вперше* обґрунтовано гібридний іллокутивний статус мовленнєвого акту застереження; *вперше* здійснено спробу виявити та систематизувати типи мовленнєвих актів застереження за критерієм способів і засобів вираження в сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі; *вперше* з'ясовано перлокутивні особливості гібридного мовленнєвого акту застереження, *вперше* інвентаризовано стратегії і тактики реалізації мовленнєвого акту застереження. *Вперше* у вітчизняній лінгвістиці побудовано структурно-семантичні моделі мовленнєвого акту застереження та виокремлено його іллокутивні індикатори в сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі. Наукові здобутки авторки відрізняються лінгвістичною зрілістю та багатовимірністю аналізу предмету розгляду та є внеском у подальший розвиток когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістики, зокрема у прагмалінгвістику і дискурсологію.

Практична цінність дослідження спрямована, з одного боку, на підвищення рівня викладання німецької мови, укладання матеріалів до таких курсів, як наприклад, лекцій з курсів «Дискурсологія», «Теоретична граматики німецької мови» та спецкурсів із лінгвопрагматики, прагматичного синтаксису, теорії мовленнєвих актів та теорії імплікатур, з іншого боку, зумовлена необхідністю формування у студентів навичок міжкультурної комунікації, подальшого дослідження цього мовленнєвого акту в працях магістрантів та аспірантів.

Структура роботи чітко підпорядкована поставленим авторкою завданням, концептуальний апарат дисертації розроблено з урахуванням сучасних надбань у залучених напрямках лінгвістичних досліджень, методологічний апарат наукової розвідки відзначається комплексним підходом до реалізації поставлених завдань та усвідомленням необхідності розробки цілісної моделі дослідження мовленнєвого акту застереження в німецькій мові.

У **вступі** згідно із традицією обґрунтовано вибір теми дисертаційної роботи, визначено актуальність, об'єкт і предмет дослідження, переконливо і

чітко сформульовано мету та завдання роботи, розкрито її наукову новизну, теоретичне та практичне значення, визначено методи дослідження, наведено дані про апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі** визначено не тільки ключові теоретичні настановлення, а й базовий термінологічний інструментарій із відповідними тлумаченнями, що видається цілком слушним і важливим у ракурсі досліджуваної теми, а також змальовано власне простір видів мовленнєвого акту застереження, діалектично пов'язаний із досліджуваними мовними явищами і процесами.

Послідовним видається аналіз факторів, що призводять до розуміння застереження як гібридного мовленнєвого акту, що поєднує у собі риси двох іллокутивних типів, а саме асертиву і директиву (с. 35-36). При цьому зазначається, що аналізований мовленнєвий акт функціонує в діалогічному дискурсі, та наводяться його основні атрибути (с. 46-47).

Далі авторка зосереджується на аналізові гібридного мовленнєвого акту застереження та виділяє чотири типи останнього (підрозділ 1.2.2.1). Вартим уваги є побудова акціонального фрейму подієвого концепту **ЗАСТЕРЕЖЕННЯ**, що демонструє гібридний характер мовленнєвого акту застереження (с. 66). Крім того, у розділі розкривається сутність таких важливих для теорії мовленнєвих актів взагалі та мовленнєвого акту застереження, зокрема, питань, як умови успішності і когнітивний сценарій (підрозділи 1.2.2.3, 1.2.2.4), що підтверджує висновок про те, що цей мовленнєвий акт є гібридним іллокутивним типом – таким, що поєднує властивості асертиву й директиву.

Важливим є й чітке розмежування застереження та поради, повідомлення, твердження, погрози, що тісно пов'язані між собою, але не є тотожними іллокутивними типами (с. 78-83).

Таким, що заслуговує на окреме схвалення, є підрозділ 1.4, в якому охарактеризовано методологію проведеного дослідження і переконливо мотивовано застосування залучених методів лінгвістичного аналізу. Оскільки природа сучасних гуманітарних студій передбачає всебічне вивчення предмета

дослідження, у роботі реалізовано комплексний підхід до обраної проблеми в аспекті когнітивно-дискурсивної парадигми. Дослідниця логічно і послідовно розкриває методику аналізу гібридного мовленнєвого акту застереження, що проводилась у п'ять етапів, визначає і характеризує матеріал дослідження. Такий підхід, без сумніву, передбачає позитивні результати у плані забезпечення об'єктивності та наукової достовірності отриманих результатів.

Логічним продовженням першого є **другий розділ** дисертації, присвячений з'ясуванню прагмасемантичних характеристик мовленнєвого акту застереження в сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі, який за способом вираження може бути експліцитним та імпліцитним.

В ході дослідження було виокремлено тридцять дві структурно-семантичні моделі мовленнєвого акту застереження (с. 99). Дисертантка детально аналізує п'ять моделей експліцитного асертивно-директивного застереження і доходить висновку, що експліцитний спосіб вираження гібридного мовленнєвого акту застереження передбачає неодмінне експліцитне вираження обох компонентів у різній послідовності (с. 100-103). В межах імпліцитного вираження спостерігається більша варіативність. Тут виділено три типи вираження мовленнєвого акту застереження: 1) директивний компонент виражено експліцитно, асертивний компонент – імпліцитно, 2) асертивний компонент виражено експліцитно, директивний компонент – імпліцитно, 3) імпліцитно виражено обидва компоненти (підрозділ 2.1). Авторка докладно розглядає структурно-семантичні моделі, за допомогою яких реалізується мовленнєвий акт застереження, і доводить, що найбільш частотними є моделі групи з обома імпліцитними компонентами (53 %) (с. 240), а дійсний смисл мовленнєвого акту виводиться з імплікатур.

Особливу увагу привертають зроблені в роботі спостереження щодо лексичних та граматичних засобів, які слугують індикаторами, що використовуються для демонстрації специфічної іллокутивної сили мовленнєвого акту (с. 120). Ці індикатори розподілено на лексичні (лексеми із семами потенційної небезпеки, модальні дієслова, прислівники із семою

нагальності/обов'язковості виконання дії, модальні частки) та синтаксичні (перформативні звороти, висловлення у формі умовного підрядного речення, фразеолошаблони, спонукальні, питальні та розповідні висловлення). Завдяки всебічному аналізу ілюстративного матеріалу показано, що іллокутивні індикатори реалізуються у комплексі та сприяють утіленню гібридного перлокутивного ефекту мовленнєвого акту застереження (підрозділи 2.2.1-2.2.6). Дисертантка наводить цікаві приклади і аргументує отримані висновки.

Третій розділ охоплює палітру прагмадискурсивних властивостей мовленнєвого акту застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі. Ґрунтовний аналіз уможливив визначення місця мовленнєвого акту застереження в інтеракції. При цьому зауважується, що він переважно є ініціальним, проте може бути і реактивним або реініціальним як позитивна, негативна або відтермінована реакція на такі мовленнєві акти, як асертив, експресив, квеситив, директив або комісив (с. 158).

Заслуговують на увагу міркування дисертантки щодо перлокуції мовленнєвого акту застереження, де йдеться про перлокутивні оптимізатори, серед яких виділяються перлокутивні інтенсифікатори і перлокутивні мітигатори (підрозділ 3.2.1). Подано також дані про роль оптимізаторів у вдалій чи невдалій реалізації мовленнєвого акту застереження, що виражається у позитивній або негативній реакції на його перлокутивні наслідки (директивний або асертивний компонент) (підрозділи 3.2.2, 3.2.3).

Найбільш привабливою частиною цього розділу, на погляд опонента, є дослідження тактико-стратегічного потенціалу гібридного мовленнєвого акту застереження. На основі таких критеріїв, як співвідношення соціальних статусів мовців, суб'єкт і час небезпечного стану речей, наявність фальсифікації інтенції, тональність спілкування (дисонанс/унісон), місце в інтеракції, випрацьовано алгоритм визначення стратегій мовленнєвого акту застереження (с. 174-176). Проведений аналіз засвідчив шість дискурсивних стратегій: маніпуляції, соціальної значущості, виховання, аргументації, виконання професійного обов'язку та турботи, і сімнадцять дискурсивних тактик: брехні,

відволікання, відмови, генералізації, докору, заборони, заперечення, кепкування, нагадування, натякання, наполягання, перебільшення, повчання, поради, прогнозування, прохання та роз'яснення, що зумовлюють реалізацію мовленнєвого акту застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі. Основний акцент зроблено на дослідженні функцій стратегій і тактик в аспекті їхньої ефективності в конкретній мовленнєвій ситуації (підрозділи 3.3.1-3.3.6).

Завдяки застосованому в роботі холістичному підходу, а також лінгвістично грамотній презентації фактичного матеріалу, дисертантці вдалося зробити серйозні, оригінальні та науково нові загальні висновки щодо особливостей реалізації гібридного мовленнєвого акту застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі.

Робота містить багато схем і таблиць, які унаочнюють міркування авторки й графічно візуалізують отримані результати. На схвалення заслуговують і додатки дисертації, які експліцитно ілюструють проведене дослідження.

Положення та висновки дисертації базуються на ґрунтовному комплексному аналізові репрезентативного матеріалу 790 дискурсивних фрагментів, що відображають реалізацію мовленнєвого акту застереження, відібрані методом суцільної вибірки з художніх творів німецькомовних авторів ХХ-ХХІ ст. та з німецьких телесеріалів ХХІ ст., які демонструють персонажне мовлення, максимально наближене до розмовного, і тому набувають належної достовірності. Список використаних джерел (318 найменувань, із них – 92 іноземними мовами, 7 довідникових джерел) охоплює фундаментальні праці вітчизняних і зарубіжних науковців.

На користь дисертантки й валідна **апробація** результатів дослідження. Так, проблематику та основні положення дисертації Т.В. Крупкіної викладено в 16 наукових публікаціях у фахових виданнях України та в зарубіжних виданнях, а також у тезах доповідей на 12 наукових конференціях. Автореферат

повною мірою відбиває зміст і структуру дослідження та є ідентичним основним положенням та висновкам дисертації.

Основні положення, що винесено на захист, теоретично обґрунтовані, підтверджені матеріалом і методами дослідження. Розглянуте дослідження заслуговує на схвалення.

Підкреслюючи безперечну актуальність обраної теми, новизну й обґрунтованість висновків, сформульованих у роботі, та належний науковий і методологічний рівень її виконання, вважаємо за необхідне зробити також певні критичні коментарі:

1. У першому розділі (підрозділ 1.2.2.4) Ви детально аналізуєте фази когнітивного сценарію реалізації мовленнєвого акту застереження, зазначаючи роль емоцій та оцінки в цьому процесі (фаза 3). На жаль, ця важлива теза не знайшла свого подальшого висвітлення в дисертації (хоча ми й знаходимо деякі приклади с. 115, 127, 136, 155, 162, 172, 187 тощо). На наше переконання аналіз співвідношення оцінності, емотивності, експресивності та модальності є в багатьох випадках вирішальним у репрезентації гібридних властивостей мовленнєвого акту застереження.

2. Жодним чином не заперечуючи твердження дисертантки про те, що невербальні застереження кваліфікуються в роботі не як мовленнєві, а як невербальні акти (с. 89), ми все ж таки вважаємо, що не завадило б дослідити роль невербаліки в ході реалізації мовленнєвого акту застереження, оскільки вона є вагомою у відображенні гібридності. Такий розгляд додав би концептуальної завершеності науковій розвідці.

3. У дисертаційному дослідженні здійснено докладний та всебічний аналіз стратегій і тактик реалізації гібридного мовленнєвого акту застереження (підрозділ 3.3). При цьому оминається питання гендерного аспекту, який, на нашу думку, є важливим для розуміння природи мовленнєвого акту застереження. Очевидно, це є однією з перспектив подальшого дослідження.

4. Докладно проаналізувавши іронію як одну з тактик реалізації маніпулятивної стратегії (підрозділ 3.3.1), поза увагою авторки залишились

гумор і сатира, які є емоційно та аксіологічно навантаженими і слугують потужним засобом актуалізації гібридності мовленнєвого акту застереження.

Підсумовуючи, треба зазначити, що зауваження й побажання мають дискусійний характер і не знижують наукову цінність виконаної праці. Достовірність результатів розвідки підтверджується кількістю опрацьованих джерел, логікою інтерпретації фактичного матеріалу та ретельністю й коректністю виконання практичної частини дисертації. Таким чином, дослідження слід вважати завершеною ґрунтовною науковою працею, матеріали якої структуровані й оформлені відповідно до вимог, що висуваються до робіт такого рівня.

Отже, дисертація «Мовленнєві акти застереження у сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі» є актуальною, самостійною, завершеною працею, що вирішує поставлені дослідницькі задачі, має високий науково-теоретичний рівень та практичну цінність; вона цілком розкриває тему і відповідає заявленій спеціальності, а також вимогам, що висуваються до кандидатських дисертацій. Дисертаційна робота відповідає вимогам п. 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому постановою КМУ №567 від 24.07.2013 зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ №656 від 19.08.2015, №1159 від 30.12.2015 №607 від 15.07.2020, а її авторка – **Крупкіна Тетяна В'ячеславівна** – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри англійської філології
Запорізького національного університету

Ганна ПРИХОДЬКО

Вчений секретар:
кандидат філологічних наук, доцент

Оксана ПРОЦЕНКО
*Візую окремо 19.11.2020р.
Р.О. Веніо секретар спец. журн
Бондаренко С.В.*